

ФИЗИКАЛЫҚ ОЛИМПИАДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖЕКЕ БІЛІМ БЕРУ ТРАЕКТОРИЯСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУДЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Ыбырай Нұрбол Арсланбекұлы

7M01504 – «Білім берудегі физика» білім бағдарлама 1 курс магистранты
Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Атырау қ, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекші, п.ғ.к., профессор м.а. – **Қуанбаева Б.У.**

Қоғамдағы қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдай білім беру жүйесінің алдына жан-жақты білімді, адамгершілігі мол, іскер де бастамашыл, таңдау жағдайында өз бетінше жауапты шешім қабылдауға дайын ұрпақ қалыптастыру міндетін қойып отыр.

Осыған орай, қазіргі мектептегі білім беруді жаңғыртуда әр баланың жалпыға бірдей тәрбиелік іс-әрекетін қалыптастыруға, оның жеке қабілеттерін жүзеге асыруға мүмкіндік туғызуға, толыққанды сапалы білім алуға ерекше мән берілуде.

Қазіргі заманғы оқытудың негізгі принциптерін ұйымдастыру және жүзеге асыру бойынша көптеген жұмыстарға қарамастан, біз көбінесе пән мұғалімінің оқушылармен қызметін ұйымдастыру мәселесінің жеткіліксіз дамуымен бетпе-бет кездесеміз, бұл келесі қайшылықтарда көрінеді [1]:

әлеуметтік деңгейде: оқушылардың білім сапасына қойылатын қоғам мен мемлекеттің талаптары мен оқушылар үшін осы талаптарды іске асыруға педагогтардың жеткіліксіз бағдарлануы арасында;

жалпы ғылыми (педагогикалық) деңгейде: оқыту процесін жетілдіру қажеттілігі мен оқыту процесін жоспарлау мен ұйымдастырудың жергілікті және технологиялық негіздерінің жеткіліксіз әзірленуі арасында;

әдістемелік: оқу процесін белсенді оқу-танымдық іс-әрекетке бағыттау және физика пәні бойынша оқу жұмысының әртүрлі түрлерінде оқушылармен жұмысты ұйымдастырудың әдістері мен формаларын таңдаудың негіздемесінің болмауы арасындағы қайшылықтар болып табылады..

Жоғарыда аталған қарама-қайшылықтарды шешу қажеттілігі зерттелетін мәселенің өзектілігін анықтады, ол "Білім алушыларды олимпиадалық қозғалысқа тартуға және олардың жоспарланған нәтижелерге қол жеткізуіне ықпал ететін жеке білім беру траекториясын іске асырудың әдістемесі қандай" деген сұраққа жауап іздеуден тұрады.

Қарама қайшылықтар мен проблемаларға сәйкес физикалық олимпиада оқушылардың жеке білім беру траекториясын жүзеге асырудың құралы ретінде зерттеулерімізге негіз болды.

С.И.Ожеговтың түсіндірме сөздігінде траектория "дененің немесе нүктенің қозғалыс жолы" болып табылады, сөздің қолданылу аясы белгілі бір кәсіби салалармен шектелген [2].

Жоғарыда айтылғандар бізге келесі қорытынды жасауға негіз береді: "траектория" ұғымы кез-келген объектілердің қозғалысының көрінісімен байланысты. Бастапқыда физика мен математикада қолданылған, кейінірек ол педагогикалық ғылымдарда қолданыла бастады.

Мәселенің тарихына тоқтала отырып, біз мынаны атап өтеміз: қазіргі уақытта ғылыми әдебиеттерде "жеке білім беру траекториясы" ұғымының мазмұнына қатысты бірыңғай пікір қалыптасқан жоқ. Т. А. Соколовская өзінің "білім берудің жеке траекториясы туралы сұраққа" атты еңбегінде педагогика және пәндік оқыту әдістемесі саласындағы әртүрлі зерттеушілердің ұстанымдарын талдап, оларды бес түрлі топқа біріктірді [3]:

1 топ – жеке білім беру траекториясы жолмен байланысты (Е. А.Александрова, Е. П.Бочарова, В. Н. Зиновьева, Г.М. Кулешова, А. В. Лифенко, Н. С. Сытина, В. Щепилов, А. В.Хуторская, Ю. Г. Юдина).

2 топ – жеке білім беру траекториясы іс-қимыл бағдарламасы ретінде қарастырылады.

Бұл ұстанымды А.В. Хуторский ұстанады. Е.А. Александрованың «жеке әлеуетін іске асыру арқылы» жеке білім беру траекториясын қарастыру қажеттілігі туралы пікірімен бөлісе отырып, Е.А. Александрова оны бағдарлама ретінде де көреді. Кейінгі еңбектерінде Е. А. Александрова жеке білім беру траекториясына басқаша анықтама береді: "баланың өзіне, түсінуге жолыжеке және жеке мәселелерді шешудің өзіндік тәсілдерін іздеу". Осыған ұқсас пікірді И.В. Шалыгин да айтады.

3 топ – ЖБТ нәтижесімен байланыстырады (И.А. Ломаченкова, М.С. Стеценко, В.В. Белага, Н.И. Воронцова, Т.А. Альхова, Л.В. Байбородова, М.Ю. Ушанкова). Сонымен, Л.В. Байбородова өзінің монографиясында ауыл оқушыларының білім беру қызметін сүйемелдеу ерекшелігін сипаттай отырып, ЖБТ – бұл «оқушының мақсатына жету үшін нақты жүріп өткен жолы» екенін көрсетеді.

4 топ – ЖБТ-ті студенттердің оқу қызметін ұйымдастыру әдістерімен байланыстырады (И.И. Скрипюк, Е.Н. Вольф, А.С. Гаязов, Н.Г. Ионина, В.С. Мерлин, А.Ю. Дорский, В.Г. Лингыкова, Е.А. Климов, Ю.В. Кольцов, Н.Ю. Добровольская, Е.П. Носова, А.Ю. Скакодуб, И.И. Скрипюк, П.Г. Щедровицкий, Л.В. Шелехова, Н.Л. Югова, И.С. Якиманская). Атап айтқанда, И.С. Якиманская мен ЖБТ үшін «оның қабілеттеріне, мүмкіндіктеріне, уәждемесіне, ата-аналармен өзара байланыста педагогтың үйлестіруші, ұйымдастырушы, консультациялық қызметі кезінде жүзеге асырылатын мүдделеріне» сәйкес келетін білім алушының оқу іс-әрекеті элементтерінің реттілігі. П.Г. Щедровицкий қажетті тұжырымдаманы жоспарлаумен байланыстырады. Авторлық анықтамада ол «өзін-өзі жобалау» сияқты естіледі.

В.Г. Ерыкова, ЖБТ – Федералдық мемлекеттік білім беру стандартының талаптары мен оқу жоспары негізінде жүзеге асырылатын білім беру қызметінің тұлғаға бағытталған ұйымы. Л.В. Глазкина көзқарастарында – «тұлғалық күзіреттілікті дамыту арқылы педагогикалық тәжірибе жағдайында тұлғаны дамыту бағытында» студент қозғалысының бірегей тізбегі; үшін Л.В. Шелехова – бұл белгілі бір білім беру саласында өзінің ілгерілеуіне байланысты құрылымдық қызмет.

5-топ – ЖБТ білім беру бағдарламасы бола отырып, білім стандартына жету жолдарының үлгісі ретінде бейнеленген (О.С.Семяшкіна, Г.К.Селевко, И.В.Морозова, Н.А.Королева, Н.Г.Бажева, Г.К.Селевко, О.С.Семяшкіна, В.В.Апаршева, Е.Г.Сычева).

А. В. Хуторский мен А.С.Гаязовтың зерттеулері білім беру процесінде жеке тұлғаның дамуына көңіл бөлудің маңыздылығын атап өтеді. Олардың еңбектері білім берудің жеке бағдарланған тәсілдерін қолдану арқылы әр оқушының жеке қабілеттерін және қажеттіліктерін ескеретін жүйені құрудың маңыздылығын көрсетеді. Бұл тәсілдер әрбір оқушы үшін жеке білім беру траекториясын анықтауға мүмкіндік береді, бұл олардың білім алуда жетістікке жетуіне көмектеседі. Дидактикалық эвристика контекстінде ЖБТ (Жеке Білім Беру Траекториясы) келесі аспектілерді қамтиды:

Мақсаттарды тұжырымдау – Бұл сатыда білім алушының білім беру мақсаттары нақты анықталады, бұл мақсаттар оның жеке мүдделеріне, қабілеттеріне және болашақ кәсіби бағдарына сәйкес келуі тиіс.

Тақырыпты және зерттеу құралдарын таңдау – Оқушы өзінің білім алу процесінде қолданатын нақты тақырыптар мен зерттеу құралдарын, сондай-ақ тәсілдерін таңдайды. Бұл саты білім алушының жеке қызығушылықтарына және білім беру мақсаттарына сәйкес келуі керек.

Еңбектің түпкілікті нәтижесі – Білім беру процесінің соңында оқушы қандай білім беру өнімін алғысы келетінін және осы өнімді қалай көрсеткісі келетінін анықтайды. Бұл білімнің нақты қолданылуын және оқушының жетістіктерін көрсету тәсілдерін білдіреді.

Бақылау жүйесін құру – Білім алу процесінде өзін-өзі бағалау және оқытушылар тарапынан бағалау арқылы жүзеге асырылатын, оқушының жетістіктерін бақылауды қамтамасыз ететін жүйе.

Жеке білім беру бағдарламасының құрылымы оқушының жеке қажеттіліктерін, қызығушылықтарын және мақсаттарын ескере отырып, оған білім беру процесін жоспарлауға

мүмкіндік береді. Бұл тәсіл білім алушының жеке ерекшеліктеріне сәйкес келетін білім беру бағдарламасын жасауда қажетті шарттар мен мүмкіндіктерді қарастырады.

Жекелеген білім алушылармен жақсы ұйымдастырылған бағдарламалау жеке материалды элементтері бар оқыту ретінде қарастыруға болады, өйткені бұл ретте білім алушылардың танымдық іс-әрекетінің барлық жолы бағдарламаланады, олимпиадаға дайындық кезінде әр қадамда білім алушы оқытушы тарапынан консультациялық көмек құралдарына ие болады. Бұл жағдайда жеке білім беру траекториясын әзірлеудің мақсаты - білім алушыларды білім мен дағдылардағы әр түрлі пәндік олимпиадаларға қатысу кезінде пайда болатын олқылықтардан қорғауболып табылады. Білім алушымен бірлесіп ЖБТ әзірлей отырып мұғалім [4]:

- оқушыны қандай олимпиадаға дайындайтыны туралы түсінікке ие болу;
- оқушының олимпиада жолына қатысуға жалпы дайындығын зерттеу және білу;
- оқушының әртүрлі олимпиадалық тапсырмаларды орындау кезінде туындауы мүмкін қиындықтарды болжау;
- олимпиадаларға дайындық жүйесінде жеке және топтық тапсырмаларды қолдану;
- олимпиадалық тапсырмаларды орындау кезінде білім алушылар жіберетін қателіктерді және кеңес берудің тиімділіктерін талдау;
- оқу жылы ішінде нақты оқушымен жұмыс қалай құрылатыны туралы нақты түсінікке ие болу;
- әрбір оқушымен жеке білім беру траекториясы (ЖБТ) шеңберіндегі қызметтің құрылымы мен мазмұнын талқылау.

Жеке бейнелеу траекториясының модельдерінің құжаттық көрінісін талдау бізге ЖБТ парақтарының нұсқасын ұсынуға мүмкіндік берді (1-2 кестелер).

Ойлауды дамытуға бағытталған жеке білім беру траекториясы бойынша білім алушылармен жұмыс істеудің осындай әдістерін пайдалана отырып, белсенді оқу-танымдық үдерісте білім алушының дамуын қолдау.

Кесте 1. Жеке бейнелеу траекториясының модельдерінің құжаттық көрінісі.

Парақ № 1.

Жеке білім беру бағыты

(оқушы мұғаліммен бірге толтырады)

ТАӘ: Жанбирова Султан Асқарович

7 сынып оқушысы

бойынша 2023 / 2024 оқу жылы

№	Тақырып	Тапсырмалар	Орындау туралы есеп
1	Орташа тығыздық	Видео тапсырма, 20 есеп	орындалды
2	Жол, орын ауыстыру, жылдамдық	Видео тапсырма, 20 есеп	орындалды
3	Күш, салмақ.	Видео тапсырма, 20 есеп	орындалды
4	Блоктар, серіппелер	Видео тапсырма, 20 есеп	орындалды
5	Сұйықтық қысымы, Архимед күші	Видео тапсырма, 20 есеп	орындалды
6	Жұмыс пен энергия	Видео тапсырма, 20 есеп	орындалды

Мұғалім _____ / _____ /
Оқушы _____ / _____ /
Ата-ана _____ / _____ /

Кесте 2. Жеке бейнелеу траекториясының модельдерінің құжаттық көрінісі.

Жұмыс нысандары
(мұғалім толтырады)

ТАӘ: Жанбиров Султан Аскарлович

7 сынып оқушысы

бойынша 2023 / 2024 оқу жылы

Белсенділігі	Жиналған ұпай саны (1 ұпай – 1 тапсырма)	Орындалған тапсырмалардың %
Қыркүйек айы	20	100 %
Қазан айы	17	85%
Қараша айы	19	95%
Желтоқсан айы	14	70%

Қаңтар айы	20	100 %
Ақпан айы	17	85%

7 сынып оқушылары (оқушының тегі, аты) мұғалімі Ыбырай Н.А.

Білім алушымен бірлесіп жеке білім беру бағытын әзірлей отырып мұғалім:

- ол нақты оқушыны қандай олимпиадаға дайындайтыны туралы нақты түсінікке ие болу;
- оқушының олимпиадалық қозғалысқа қатысуға жалпы дайындығын зерттеу және білу;
- әр түрлі олимпиадалық тапсырмаларды орындау кезінде оқушының қиындықтарын болжау;
- олимпиадаларға дайындық жүйесінде жеке және топтық тапсырмаларды қолдану;
- олимпиадалық тапсырмаларды орындау кезінде білім алушылардың жіберген қателіктері мен консультациялық жәрдемнің тиімділігін талдау;
- оқу жылы ішінде белгілі бір оқушымен жұмыс қалай құрылатыны туралы нақты түсінікке ие болу;
- әр оқушымен жеке білім беру бағыты шеңберіндегі қызметтің құрылымы мен мазмұнын талқылау.

Олимпиада - дарынды оқушылармен жұмыс істеудің жалпыға бірдей танылған түрлерінің бірі. Білім алушының пәндік олимпиадада жетістікке жетуі оның толыққанды дамуына кедергі келтіретін жағдайларда мүмкін емес. Осылайша, мұғалімнің негізгі қызметі білім алушының жеке басының өзін-өзі дамытуға және оның қалыптасуына ықпал ететін білім беру ортасын жобалау және құру болып табылады:

- шығармашылық қабілеттері мен бастамашылығы;
- команданың қатысушысы ретінде де, оның көшбасшысы ретінде де командалық қызметке дайын болу;
- өз қызметін өзін-өзі ұйымдастыру;
- танымдық әрекеттегі коммуникативті дағдылар;
- әр түрлі типтегі және типтегі мәселелерді шешудің балама тәсілдерін сындарлы қабылдауға дайын болу;
- физикалық процестер мен құбылыстарды болжау және талдау қабілеті;
- тәуелсіздікке ұмтылу және ұсынылған шешімге жауапкершілік.

Олимпиадалық ортада оқушының белсенділігі олимпиадалық микротоп тарапынан ынталандырылады. Бұл басқа жағдайларда ешқашан болмайтын шығармашылықты ынталандыру үшін жетістіктерді ынталандыруға, бәсекеге қабілетті мотивацияға, әлеуметтік мақұлдау мотивациясына мүмкіндік береді. Олимпиадалық ортада шығармашылық іс-әрекетке ішкі мотивацияның және сыртқы ортаның әсерінің суперпозициясы бар деп айтуға болады, бұл оқушыны тәрбиелеу мен оқытудың жаңа деңгейіне шығуға мүмкіндік береді.

Осылайша, біз қатысу арқылы жеке білім беру траекториясының жақсы іске асырылуын көреміз физика бойынша олимпиадалық қозғалыс.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Демина Н.Ф. Физикадан олимпиадалық есептерді шығару әдістемесі: оқу құралы. / Н.Ф. Демина, Ж.М. Омарова. – Қостанай, 2016, 112 б.
2. Ожегов С.И. Словарь русского языка // С.И. Ожегов. – М.: Русский язык, 1985, 797 с.
3. Соколовская Т.А. К вопросу об индивидуальной образовательной траектории // Т.А. Соколовская // Актуальные вопросы модернизации российского

образования: материалы XI Международной научно-практической конференции. – Таганрог: Центр научной мысли, 2012, С. 154-160

4. Сырым Ж.С., Шуйншалиева Г.С. Физикадан олимпиадалық есептерді шешудегі оқушылардың функционалды сауаттылығы: Оқу-әдістемелік құрал // М.Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті РБО, 2021, 51 б.